ڊاڪٽر قاضي علي رضا

ترجمي جي اهميت ۽ فن، سنڌي ٻوليءَ ۾ ترجمو ٿيل ڪتاب 'پروفيسر موري ۽ مان' جي ترجمي جو مختصر اڀياس

The Significance and Craft of Translation: A Concise Analysis of the Sindhi Translation ` Tuesdays with Morrie`

Abstract

This paper discusses translation as a linguistic, cultural and intellectual process with specific references made to Sindhi language and literature. Instead, it considers translation as the transfer of meaning, culture, and aesthetic value between languages, and not just the replacement of words. The article gives a brief overview of the significant variable types of translations and explains the main theoretical principles that are developed by most prominent scholars, as well as typical obstacles to translation, including the loss of meaning and the irrelevance of cultures. A real-life situation example in which the Mitch Albom novel Tuesdays with Morrie was translated by Qurban Channa as Professor Morrie and I is provided to explore the efficacy of the applied translation strategies. As it is seen in the analysis, even though there can be no perfect match, a good translator can deliver emotional richness, philosophical acumen, and clarity of the story. The paper concludes that use of the existing rules of translation can lead to creation of authentic and meaningful translation, which can make a great contribution to the enrichment of Sindhi literature and the cultural exchange.

Keywords: Translation Studies, Sindhi Literature, Cultural Transposition, Linguistic Equivalence, Mitch Albom, Qurban Channa, Tuesdays with Morrie, Translation Strategies, Socio-Cultural Exchange.

تعارف

ترجمي جو لغوي ۽ اصطلاحي مفهوم: 'ترجمو' عربي ٻوليءَ جو لفظ آهي، جنهن جي معنى بيهندي هڪ ٻوليءَ جو مواد ڪنهن ٻي ٻوليءَ ۾ آڻڻ. 'جامع سنڌي لغات' موجب لفظ ترجمي جي معنى آهي:

[ع. ترجمة = بيان، سوانح عمري] ڪنهن تحريرَ يا تقريرَ کي هڪ ٻوليءَ مان ٻي ٻوليءَ ۾ آڻڻ جو ڪم- اُتار. (بلوچ، 1981: 600)

انگريزي ٻوليءَ ۾ ترجمي کي **Translation** چيو ويندو آهي، جنهن جي معنیٰ پڻ ساڳي بيهي ٿي:

Translation: words that have been changed from one language into a different language: words that have been translated (merriam-webster.com/dictionary)

ترجمي جي تاريخ ۽ انساني ارتقا سان لاڳاپو: ترجمي جي تاريخ، انساني ارتقا سان گڏ آهي، جيئن ئي ماڻهن جي آبادي وڌي، لڏپلاڻ ٿي ته هو هڪ ٻئي کان پري ٿيندا ويا؛ نتيجي ۾ ٻولين جا ڪيترائي لهجا وجود ۾ آيا، جيڪي اڳتي هلي پاڻ آزاد ٻولين ۾ شمار ٿيا. ماڻهن جي لڏپلاڻ سبب هڪ ٻئي کان الڳ ٿلڳ رهڻ ڪري، هنن جي اڳيان جيڪي بنيادي مشڪلاتون سامهون آيون، انهن ۾ هڪ ٻئي جي ڳالهه کي ڌاريءَ ٻوليءَ جي ڪري نه سمجهڻ هو. اُن مسئلي کي منهن ڏيڻ لاءِ سماج مان ئي ترجمو ڪندڙ پيدا ٿيا. ترجمي جي اوائلي صورت ’ڳالهائڻ جو ترجمو‘ هو، جيڪو بعد ۾ ’لکت جي ترجمي‘ ۾ تبديل ٿيو. ترجمي جي ڪم اڳتي هلي، جڏهن فن جي صورت اختيار ڪئي ته ان جي اڳيان ڪافي مشڪلاتون آيون، جن ۾ هر زبان جو پنهنجو رواج ۽ خاص رنگ هو. ’قرآن مجيد کي اردو تراجم‘ جو تحقيقي ڪتاب لکندڙ ڊاڪٽر عبدالحڪيم شريف مطابق، ”جيڪو لفظ هڪ ٻوليءَ ۾ هوندو آهي، ان جو ٻي زبان ۾ ترجمو نهايت مشڪل ڪم آهي.“ (شريف، 1987ع: 70) ان جي باوجود وقت جي تقاضائن کي سامهون رکي ترجما ٿيندا رهيا؛ چاڪاڻ ته ترجمي جو بنيادي ڪم ٻن ٻولين سان گڏ ٻن تهذيبن جو پاڻ ۾ ربط پڻ هو.

ترجمو، ٻولين سان گڏ تهذيبن جو رابطو: انساني تاريخ ان ڳالهه جي شاهد آهي ته سماجن ۾ ترقيءَ جو هڪ وڏو ذريعو ماڻهن جو پاڻ ۾ ميل جول رهيو آهي. ان لاءِ ضروري آهي ته ترجمي جي شڪل ۾ هڪ سماج جو رهاڪو، ٻئي معاشري جي ماڻهن جي معلومات حاصل ڪري.

ترجمي جي تعريف

جديد محققن جون تشريحون: محققن جي مٿين ڳالهين کي سامهون رکي ترجمي جي تعريف هن ريت به ڪري سگهجي ٿي ته پنهنجي زبان ۾ مختلف ٻولين

جي ادبي فن پارن جا شاهڪار ترجما اصل ۾ قوم جي خدمت آهن. بيشڪ ڪجھ معاملن ۾ هي ڏکيو ڪم آهي، پر ان پوري صورتحال ۾ سچي ذميداري مترجم جي مٿان اچي ٿي تہ هو ڪهڙي ريت پنهنجي قوم جي اڳيان دنيا جي ٻين معاشرن جون سهڻايون ۽ حسناڪيون پيش ڪري ٿو. ترجمي جي مٿين مختلف تشريحن ڪانپوءِ هيٺيان نُڪتا سامهون آيا آهن.

- هڪ زبان مان ٻي زبان ۾ منتقلي
- اصل ۽ نقل جي وچ ۾ وفاداري

مترجم جون ذميواريون

- معنى جي درستگي

اصل متن جي معنى کي بغير بگاڙ جي ٽارگيٽ ٻوليءَ ۾ منتقل ڪرڻ.

- ٻوليءَ تي عبور

ٻنهي ٻولين (ماخذ ۽ هدف) جي گرامر، لغت، محاورن ۽ اصطلاحن تي مڪمل مهارت.

- ثقافتي هم آهنگي

ثقافتي فرقن کي نظر ۾ رکندي ترجمو اهڙو ڪرڻ جو پڙهندڙ کي ڌاريائپ محسوس نہ ٿئي.

- لهجي ۽ انداز جي حفاظت

ادبي، سائنسي، قانوني يا صحافتي متن جو اصل لهجو ۽ انداز برقرار رکڻ.

- غير جانبداري ۽ ايمانداري

ذاتي راءِ يا تعصب شامل نہ ڪرڻ؛ متن کي جيئن آهي تيئن پيش ڪرڻ.

- اصطلاحن جو صحيح استعمال

فني ۽ علمي اصطلاحن لاءِ مڃيل ۽ مستند برابر لفظ استعمال ڪرڻ.

- تحقيقي ذميواري

مشڪل لفظن، حوالن ۽ پسمنظر بابت تحقيق ڪرڻ.

- نظرثاني ۽ پروف ريڊنگ

ترجمي کي ٻيهر پڙهي غلطيون درست ڪرڻ ۽ رواني وڌائڻ.

- **وقت جي پابندي**

مقرر وقت اندر معياري ترجمو مهيا ڪرڻ.

ترجمو ڇو ضروري آهي؟

ڊاڪٽر الطاف جوکيو، پنهنجي مضمون ’ترجمي جو فن ۽ سنڌي ادب ۾ ترجمو ٿيل علم و ادب جو مطالعو‘ ۾ لکي ٿو، ”هن عمل يا فن جي گهرج ڪنهن سماج جي گهرجن مطابق هوندي آهي. ترجمي جي گهرج تڏهن ڪان ئي سمجهي وئي آهي جڏهن ڪان انسان هن دنيا ۾ الڳ ٿلڳ رهڻ ڪارڻ پنهنجو سماج ۽ ثقافت جوڙي هوندي.“ (جوکيو، 2015ع: بلاگ)

ترجمي جو ڪم حقيقي طور ٻن ثقافتن کي هڪ ٻئي جي ويجهو آڻڻ هوندو آهي. ٻين لفظن ۾ ترجمو ٻن الڳ معاشرن جي وچ ۾ هڪ پل جو ڪم ڪندو آهي. ”جيڪر ترجمي جو ڪم نہ هجي ها تہ دنيا، گونگن جي هڪ وستي هجي ها. هڪ ملڪ يا هڪ ڪلچر جي خيالن کي ٻين ملڪن يا ڪلچر جي زبان ۾ منتقل ڪرڻ کي ترجمو چيو ويندو آهي.“ (رئيس، 1974ع: 179) ترجمو اسان جي روزمره جي ضرورت بڻجي ويو آهي. پاڻ ڄاڻون ٿا تہ ڪنهن بہ معاشري جا سڀ ماڻهو، مادري زبانن ڪانسواءِ ٻاقي ٻولين سکڻ جي معاملي ۾ ڏکيائي محسوس ڪن ٿا. ان ڪري ترجمو ئي اهو ذريعو آهي، جنهن سان هڪ ماڻهو ٻي ٻوليءَ جي خيالن کي آسانيءَ سان پڙهي سمجهي سگهي ٿو.

ترجمي جا مقصد

ترجمي جي فن تي تحقيق ڪندڙن جي اڳيان جڏهن هي سوال اٿاريو ويو تہ ’آخر ترجمي جا مقصد ڪهڙا آهن؟‘ تہ هنن شروعاتي طور ترجمي جا ٽي مقصد ڄاڻايا آهن.

- پهريون: معلوماتي
- ٻيون: تهذيبي
- ٽيون: جمالياتي (رئيس، 1974ع: 72)

ٻيو، ترجمي ۾ تهذيبي پاسي کي اجاگر ڪرڻ سان ان تهذيب کي سمجهڻ ۾ مدد ملي ٿي.

ترجمي جا ڪجهہ مسئلا

معنوي نقصان: ترجمي سان هونءَ تہ گهڻائي مسئلا آهن، جيئن مٿي لکيو ويو آهي تہ ’جمالياتي ترجمو‘ هڪ مُنجهيل سُٽ جيان هوندو آهي يا هڪ پيچيده عمل، پر اڪثر ائين بہ ٿيندو آهي تہ هڪ ترجمو گهڻين ٻولين مان ٿيندو، پنهنجي اصل شڪل وڃائي ويهندو آهي.

ثقافتي فرق: ڊاڪٽر پروين موسى ميمڻ، ترجمي بابت پنهنجي مضمون ۾ نجم عباسيءَ جي ڪتاب ’پهاڙن ۾ پڪار‘ جو مثال ڏيندي لکيو آهي تہ ”خليل جبران جو اصل ڪتاب ’ارواح المعتمريده‘ جي عنوان سان 1920ع ۾ عربي ٻوليءَ ۾ شايع ٿيو ۽ ان جو انگريزي ترجمو سال 1948ع ۾ Spirits Rebellious جي نالي سان شايع ٿيو ۽ انگريزيءَ تان اردوءَ ۾ حبيب اشعر ’سرڪش روحين‘ جي عنوان سان ترجمو ڪيو ۽ ابوالعلا چشتي بہ ساڳئي ڪتاب جو اردو ترجمو ’دلهن ڪي سيج‘ جي عنوان سان ڪيو، ۽ نجم عباسي انگريزي ۽ اردو ڪتابن تان ملائي 1996ع ۾ ’پهاڙن ۾ پڪار‘ جي عنوان سان سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيو (ميمڻ، 2013ع: 05). ڊاڪٽر صاحبہ ان حوالي سان نجم عباسيءَ جو حوالو بہ لکيو آهي، جنهن ۾ نجم عباسي، ان ڳالهہ جو اعتراف ڪندي نظر اچي ٿو تہ هن ترجمي ۾ ايتري تہ ڦير گهير ڪئي آهي، جيڪڏهن خليل جبران زنده هجي ها تہ شايد پنهنجي تخليق کي سڃاڻي نہ سگهي ها.

مذهبي ۽ ادبي متنن جو ترجمو: هڪ ٻيو خيال هي پڻ آهي تہ ڪجهہ ڪتابن جو ترجمو ناممڪن نہ پر تمام گهڻو مشڪل ضرور آهي. جيئن مذهبي ڪتب کي هڪ زبان مان ٻي زبان ۾ ترجمو ڪرڻ پيچيده عمل آهي. ”قرآن دانيءَ جا عالم انهيءَ راءِ جا آهن تہ: قرآن شريف جو لفظ بہ لفظ ترجمو، جيڪو هوبهو اصل جهڙو هجي، سو ناممڪن آهي. ڪوبہ شخص، جيڪو ترجمي جو ٿور گهڻو شعور رکي ٿو، سو چاٽي ٿو تہ ڪنهن بہ ڪتاب جو ترجمو اصل ڪتاب جهڙو ٿي نٿو سگهي. پر اهڙو ڪتاب جيڪو الهامي آهي، سو تہ معنى توڙي صورت جي لحاظ کان نقل (ترجمو) ٿي نٿو سگهي.“ (آگرو، 2001: 41-86)

ترجمي جا قسم

ترجمي جي فن ۾ ان جا مختلف قسم بيان ڪيا ويندا آهن. جن مان ڪجهہ خاص هيٺ ڏجن ٿا.

علمي ترجمو: هي ترجمو، گهڻو ڪري لفظي هوندو آهي. هن ترجمي ۾ ان ڳالهه جو خاص خيال رکيو ويندو آهي ته جنهن لفظ يا اصطلاح جو ترجمو هڪ جاءِ تي ڪيو وڃي، اهو لفظ يا اصطلاح ٻي جڳهه تي ڪم اچي ته به ان جو ساڳي معنیٰ ۾ ٻئي جاءِ تي به استعمال ٿئي. هر ممڪن ڪوشش سان ان ۾ هڪجهڙائي برقرار رهي، جيئن پڙهندڙ جو ذهن ڪٿي به منجهي نه پوي.

ادبي ترجمو: هن ترجمي لاءِ لازم آهي ته پنهنجي ٻوليءَ جي صنعتن کان ڀرپور مدد ورتي وڃي؛ جيئن، تشبيهون، استعارا، ڪنايه، رمزن ۽ علامتن جو پوري طريقي سان استعمال ڪيو وڃي. ان ڪرڻ سان ترجمي ۾ ادبي رنگ اچي ويندو آهي، جيڪو پڙهندڙ جي جماليات جي حِس کي تيز ڪرڻ ۾ مددگار ثابت ٿيندو. ”ادبي ترجمو، اهڙي ريت ڪجي جو پڙهندڙ ان کي طبع زاد سمجهي. هو ڪنهن به لحاظ کان جنهن ٻوليءَ ۾ ترجمو ٿئي پيو، ان سماج کان ڌار نظر نه اچي.“ (رئيس، **1974**ع: **70**)

صحافتي ترجمو: صحافت، موجوده دؤر ۾ معلومات جو وڏو ذريعو آهي. هن قسم جي ترجمي کي آزاد ترجمو پڻ چيو وڃي ٿو. هن ترجمي ۾ بنيادي طور مفهوم جو ترجمو ڪيو ويندو آهي، جنهن ۾ ڪنهن به قسم جي پابندي جي ضرورت ناهي هوندي. مترجم کي اها ڇوٽ مليل هوندي آهي ته هو اصل لفظن کي سمجهي، انهن کي پنهنجي لفظن ۾ اتاري سگهي ٿو.

لفظي ترجمو: لفظي ترجمي مان آسان مطلب هي آهي ته ڪلام کي هڪ زبان مان ٻي ٻوليءَ ۾ ان جي نظم و ضبط قاعدن ۽ قانون پٽاندڙ ترجمو ڪيو وڃي؛ جيئن، ان ۾ اصل ڪلام جي معنیٰ ۽ مفهوم قائم رهي. ”لفظي ترجمي ۾ مترجم کي تمام گهڻو پابند هجڻ گهرجي، ان ۾ ڪنهن به قسم جي تبديلي نه ٿئي.“ (حريري، **1999**ع: **22**)

تفسيري ترجمو: هن قسم جي ترجمي ۾ هڪ ڪتب مان ٻئي ڪتب ۾ اهڙي ريت ترجمو ڪيو ويندو آهي، جنهن ۾ اصل متن کي ڪليل لفظن ۾ يا سمجهاڻي جي انداز ۾ بيان ڪيو وڃي. هن ترجمي ۾ اهو پڻ لازم آهي ته مترجم، پنهنجي طرفان ڪو به وڌاءُ يا گهٽتائي نه ڪري پر ڪلام جي اصل معنیٰ کي اڳيان رکي، ان جي تشريح ڪندو وڃي.

آزاد ترجمو: ڊاڪٽر پروين موسى ميمڻ موجب، آزاد ترجمن مان مطلب مختلف ادبي صنفن جي ڪتابن جو ترجمو آهي. جن ۾ نثر توڙي نظم جون صنفون شامل

هونديون آهن. ”ادب جي مختلف صنفن کي ترجمي جي عمل مان گذارڻ مهل انهن صنفن جون گهُرجون الڳ الڳ آهن، انهيءَ لحاظ کان معيار ۽ ماپا مقرر ٿيل آهن، ترجمي جو اهم اصول آهي ته ترجمو اصل مطابق هجي. مترجم تي اها ٻٽي جوابداري آهي ته هو نقل کي به اصل جهڙو ڪري پيش ڪري، انهيءَ لاءِ وٽس لاڳاپيل صنف جي وسيع ڄاڻ ۽ ٻوليءَ جي لفظن جو وڏو ذخيرو ۽ ان جي ڪارائتي استعمال جو ڏانءُ هئڻ گهرجي.“ (ميمڻ، 2013ع: 05)

ترجمي جا اصول

اسلوب ۽ رواني: ”ترجمو، اهو پوءِ پلي مادري زبان مان ٻي ٻوليءَ ۾ ڪيو وڃي يا ڌاري ٻوليءَ مان مادري زبان ۾ ان جو ٻه صورتون هونديون آهن. پهرين، آزاد ۽ ٻي لفظي يا اصطلاحي. ترجمي ڪرڻ وقت مترجم، لفظن کي ڪاٽڻ ۽ وڌائڻ جو عمل پيو ڪندو آهي. اهڙي قسم جي ترجمي جي ڪري پڙهندڙ اصل متن جو بس ٿورو تاثر ئي قبولي ٿو.“ (قزلباش، 1989ع: 08) ٻئي پاسي وري آزاد ترجمي ۾ تخيلقي ۽ جمالياتي طريقو استعمال ڪيو ويندو آهي. جڏهن ته لفظي ترجمو معنوي لحاظ کان پنهنجو رشتو برقرار رکندو ايندو. اهڙي قسم جي ترجمي کي ڪجهه محققن ايمانداري وارو ترجمو پڻ چيو آهي. ڇاڪاڻ ته ان ۾ مترجم اصل متن سان وفاداري نڀائيندي نظر ايندو آهي.

ڊوليٽ جا پنج اصول: فرينچ شاعر ۽ مترجم ڊوليٽ اٽئين ترجمي جي فن ۾ پنج بنيادي اصول مقرر ڪيا هئا، جن وسيلي هڪ زبان کان ٻي زبان ۾ ترجمي جو ڪم سٺي نموني ٿي سگهي ٿو. اصول هيٺ ڏجن ٿا: (ڊولييٽ، (1540)

1. ترجمو ڪندڙ لاءِ لازمي آهي ته هو سڀ کان پهريائين اصل متن جي خيال ۽ معنى جو ڏيان سان جائزو وٺي.
2. مترجم کي ٻنهي زبانن يعني جنهن مان ترجمو ٿئي پيو ۽ جنهن ۾ ترجمو ٿئي پيو، ان تي عبور حاصل هجي.
3. ترجمو ڪندڙ کي لفظي يعني لفظ به لفظ ترجمي کان پاسو ڪرڻ گهرجي.
4. مترجم کي گهرجي ته عام ڪاروهنوار ۽ معمول واري زبان استعمال ڪري.
5. مترجم کي اها پڻ آزادي هجن گهرجي ته هو صحيح ڍنگ برقرار رکڻ لاءِ مناسب لفظن جي چونڊ ڪري.

فرينچ شاعر ڊوليٽ جي ٽاهيل اصولن موجب مترجم کي متن تي ڌيان ۽ اصل لکت جي مطلب تي گهڻو توجهه ڏيڻ گهرجي. ساڳي وقت، ڊوليٽ لفظي ترجمو نه ٿو چاهي ته ان جو مطلب هو آزاد ترجمي جي حق ۾ آهي.

ٽيٽلر جا اصول: سال 1790ع ۾ يونيورسٽي آف ايڊنبرگ ۾ تاريخ جي پروفيسر الگزينڊر فاسر ٽيٽلر Essay on the principles of Translation هڪ مضمون لکيو، جنهن ۾ ترجمي جي حوالي سان ڪافي ڪمائتون ڳاليهون شامل هيون. هيٺ ڪجهه خاص نڪتا لکجن ٿا.

- ترجمو، مڪمل طور تي اصل متن جي خيالن ۽ جذبات جي نمائندگي ڪندو آهي.
- ترجمي لاءِ اسلوب جي خاصيت جو برقرار رهڻ ضروري آهي.
- ترجمي لاءِ اصل متن جي عبارت جهڙي رواني ۽ سلاست جو خيال رکڻ به ضروري آهي.
- تخليقي مواد، جنهن ۾ خاص ڪري شاعريءَ جو ترجمو، اهڙي ريت ڪرڻ گهرجي جو اهو اصل کان وڌيڪ يا گهٽ ۾ گهٽ اصل جهڙو معلوم ٿئي.
- ترجمو، پنهنجي ذاتي تجربي جهڙو هجڻ گهرجي. جنهن ۾ شين کي سؤلائي سان سمجهائي سگهبو آهي.

ترجمي جا طريقا

ويهين صديءَ ۾ فرينچ لسانيات جي ماهر جين پال وني، جين ڊربيلنٽ سان گڏجي ترجمي جي فن تي ڪم ڪيو. جنهن ڪري ٻنهي کي ترجمي جي حوالي سان باني پڻ مڃيو وڃي ٿو. انهن 1995ع ۾ Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation ۾ هنن جو ڪتاب شائع ٿيو. جنهن ۾ ترجمي ڪرڻ جا ڪيترائي طريقا ٻڌايا ويا آهن. جن مان هتي مکيه ست طريقا ترتيب مختصر تشريح سان رکجن ٿا:

ترجمي جي مٿين طريقن جي جيڪڏهن لسانيات جي ماهرن جين پال وني ۽ جين ڊربيلنٽ جي تحقيق جي روشنيءَ ۾ تشريح ڪرڻ جي ڪوشش ڪجي ته هن طرح بيهندي:

ترجمو ٿيندڙ ٻوليءَ ۾ اڳي ئي اُڌار ورتل (Borrowing)

هن طريقي ۾ ٻولين جي ذريعن کي تهذيب ۽ ثقافت جي روايتن ۾ ڏسڻ جو موقعو ملي ٿو. ترجمي جي هن قسم ۾ ڪنهن ٻيءَ ٻوليءَ مان لفظ اڌارا ورتا ويندا

آهن. جيئن سنڌيءَ ۾ سنسڪرت، عربي، فارسي، انگريزي وغيره. جا لفظ موجود آهن. اهو عمل عام رواجي طور دنيا جي ٻولين اندر خوبين ۾ شمار ٿئي ٿو تہ ڪهڙي ريت ٻين ٻولين مان اڌارا ورتل لفظ هو پاڻ سمائي ڇڏين ٿيون. سنڌيءَ ۾ توهان کي جاچڻ سان ڪيترائي اهڙا لفظ ملندا، جيڪي اصل ۾ تہ ڌاريا آهن، پر ڳالهائڻ وقت. ڪڏهن بہ انهن جي اوپرائپ جو احساس نہ ٿو ٿئي. انگريزي لفظ، پين، ٽيبل، گلاس، ڪمپيوٽر وغيره. ان جو مثال آهن.

ترجمو ٿيندڙ ٻوليءَ ۾ لفظن جو قرض طور استعمال (Calque)

ڪالق يا قرض طور ورتل لفظ، هنن لفظن ۽ (Borrowing) يا اڌُار ورتل لفظن ۾ بنيادي فرق هي آهي تہ اڌارا لفظ ٻوليءَ ۾ پهرين کان مستعار هوندا آهن، جڏهن تہ ڪالق اهي لفظ هوندا آهن، جن جي معنى يا انهن جو متبادل لفظ ترجمو ٿيندڙ ٻوليءَ ۾ موجود ناهي هوندو. نتيجي ۾ مترجم انهن ساڳين لفظن کي ترجمي ۾ استعمال ڪندو آهي. اڳتي هلي اهي لفظ ترجمو ٿيندڙ ٻوليءَ جو حصو ٿي ان کي شاهوڪار ڪن ٿا. سنڌيءَ ۾ ان جا تمام گهڻا مثال موجود آهن، جيڪي شروع ۾ ڪالق جي صورت ٻوليءَ ۾ داخل ٿيا. هاڻي (Borrowing) جي شڪل ۾ موجود آهن. اينٽي بادبيز، سپرمين، بيٽمين، پيش لفظ، شعلہ بيان وغيره ان جا مثال آهن.

لفظ بہ لفظ (Literal Translation)

هن قسم جي ترجمي ۾ مترجم سڌو طريقو استعمال ڪندو آهي. ٻين لفظن ۾ مترجم گرامر ۽ محاورن جو درست استعمال ڪندو آهي. ان طريقي کي لفظ بہ لفظ ترجمو چيو وڃي ٿو. مثالطور:

سنڌيءَ ۾:
توهان ڪٿي آهيو؟

In English:
Where are you.

سنڌيءَ ۾:
تنهنجو نالو ڇا آهي؟

In English:
What is your name?

جملن ۾ لفظن جي جڳهه تبديل ڪرڻ (Transposition)

ترجمي ۾ Transposition اُن عمل کي چوندا آهن، جنهن ۾

لفظن يا گرامر جي صورت verb → noun) ، adjective → noun وغيره) يا لفظن جي جڳهه بدلائي وڃي ٿي،

پر جملو جو مفهوم ساڳيو رهي ٿو.

يعني مترجم لفظي وفاداري بدران معنوي درستگي کي ترجيح ڏئي ٿو.

مثال 1: (انگريزي → سنڌي

Original (English):

☞ **He gave me a quick reply.**

Literal Translationلفظي

✖هن مون کي هڪ جلدي جواب ڏنو.

With Transposition درست ترجمو:

✓هن مون کي فوراً جواب ڏنو.

هتي

quick reply اسم

→فوراً جواب ڏنو (فعل + ظرف)

مفهوم ساڳيو رهيو، صرف گرامري صورت بدلي.

پيغام ۾ ترميم (Modulation)

ترجمي جي هن طريقي ۾ متن ۾ موجود لفظ جي معنى ۾ ترميم ڪري، نئون مفهوم سامهون آندو وڃي ٿو ته ان کي **Modulation** جو طريقو چيو ويندو آهي. هن قسم جي طريقي ۾ وري ٻه قسم ٿين ٿا.

- لازمي مقرر ڪيل ترجمو
- آزادانہ ترجمو

ٻنهي قسمن جي ترجمي لاءِ جين پال، ڪجهه هن ريت وضاحت ڪئي هئي:

"The difference between fixed and free modulation is one degree. In the case of fixed modulation, translators with a

good knowledge of both languages freely use this method, as they will be aware of the frequency of use, the overall acceptance, and the confirmation provided by a dictionary or grammar of the preferred expression". (Vinay, 1995: 08)

هن قسمن مان جين پال جي مراد آهي تہ مترجم جي مثان اها ڳالهہ فرض جيان آهي تہ هو ترجمي سان لاڳاپيل ٻنهي ٻولين تي مهارت رکندي، انهن طريقن کي آزمائي. لازمي مقرر ڪيل ترجمي ۾ تحرير اظهار، لغتن ۽ گرامر جي لحاظ کان ٺيڪ هجڻ گهرجي، جڏهن تہ آزادانہ ترجمي ۾ اهڙي ٻولي استعمال ڪري، جيڪا اصل متن جهڙي هجي. اڳتي هلي جين پال لکي ٿو. ترجمو اهڙو هجڻ گهرجي، جنهن کي پڙهي پڙهندڙ بي اختيار چئي، 'بلڪل، هيءُ اهو ئي آهي، جيڪو توهان ٻڌائڻ چاهيو ٿا.

مترادف يا هڪ جهڙا (Equivalence)

هن طريقي کي برابر يا هڪ جهڙو طريقو چيو ويندو آهي. جنهن ۾ گهڻو ڪري مترجم گرامر ۽ لغتن کي اڳيان رکي ترجمو ڪندو آهي. هن قسم جي طريقي ۾ فقط اهو ڏٺو ويندو آهي تہ ڪنهن بہ عمل جي نتيجي ۾ رد عمل ساڳيو هوندو آهي، پر لفظن جي گهاڙيٽي ۾ فرق رهجيو وڃي. ان لاءِ مترجم کي پنهنجي ٻوليءَ ۾ ان احساس لاءِ لفظن جي چونڊ خبرداريءَ سان ڪرڻي هوندي آهي. جيئن ڏک لڳڻ سبب انگريزيءَ ۾لفظ `Ouch` استعمال ٿيندو آهي. هاڻي سنڌيءَ ۾ ان جو مترادف لفظ ڪهڙو ٿي سگهي ٿو؟ جواب بلڪل سادو آهي تہ سنڌيءَ ۾ ڏک لڳڻ جي صورت ۾ اسان بي اختيار 'آه...' چوندا آهيون. اهڙي ريت پهاڪن ۽ چوڻين ۾ بہ اهو ئي طريقو استعمال ڪيو ويندو آهي.

مثالطور:

سنڌي: جهڙي ڪرڻي تهڙي ڀرڻي.

English: Tit for tat

سنڌي: ڪنهن جي اکين جو تارو.

English: Apple of one's eyes.

سنڌي: آخري گهڙين ۾

English: At eleventh hour.

مٿين مثالن کانسواءِ بہ چوڻين ۽ پهاڪن جي ترجمن جا سوين نمونا موجود آهي.

حالتن جي مطابق (Adaptation)

هي طريقو، ترجمي ۾ ان وقت استعمال ڪيو ويندو آهي، جڏهن جنهن زبان ۾ ترجمو ڪيو پيو وڃي، ان جو مواد ترجمو ٿيندڙ زبان جي اسلوب ۽ ڪلچر ڪان مختلف هجي. ان صورتحال ۾ مترجم کي **Adaption** جي ضرورت محسوس ٿيندي آهي. هن طريقي کي گهٽو ڪري ناگزير حالتن ۾ استعمال ڪرڻ گهرجي. مترجم جيڪڏهن ڪجهه سببن جي ڪري ان قسم جي طريقي کان پاسو ڪري ٿو ته اهو ترجمو اڌ گابرو تصور ڪيو ويندو ۽ پڙهندڙ جي ذهن تي مترجم لاءِ سٺو نه اثر ٿيندو.

تبصرو:

اها حقيقت آهي ته ڪنهن به هڪ ٻوليءَ کي ٻي زبان ۾ ترجمو ڪرڻ تمام گهٽو مشڪل ڪم آهي. ان لاءِ هڪ مترجم کي ڪيترو چابڪ دست ۽ خبردار هجڻ گهرجي، اهو مٿي بيان ڪيان ترجمي جي اصولن ۽ طريقن ۾ چٽائي سان بيان ڪيو ويو آهي. انهن سڀني طريقن ۽ اصولن کي سامهون رکي، مترجم وري به اهو اعتراف ڪن ٿا ته اصل جو هوبهو ترجمو ناممڪن آهي، پر ڪوشش سان ان کي اصل جهڙو ڪري سگهجي ٿو. رهي ڳالهه ترجمي جي ضرورت جي ته اهو هر دؤر لاءِ هڪ جيترو ضروري ۽ فائدمند رهيو آهي. ان ڪري ڪتابن کان اخبارن ۽ هاڻي انٽرنيٽ ذريعي ترجمي جي فن ۾ جدت پڻ اچي رهي آهي.

انگريزيءَ کان سنڌيءَ ۾ ترجمو ٿيل ڪتاب 'پروفيسر موري ۽ مان' جو مختصر اپياس

جڳ مشهور اديب مچ البوم جو نالو، انهن ليکڪن ۾ ٿئي ٿو، جنهن جي ڪتابن جو ڪروڙين ڪاپيون وڪامجي چڪيون آهن. مچ البوم هڪ ئي وقت ليکڪ، صحافي، اسڪرين پلي رائيٽر، براڊ ڪاسٽر ۽ موسيقار آهي. هن جي ڪتابن جو ڪل چار ڪروڙ کان مٿي ڪاپيون، دنيا جي مختلف ٻولين ۾ ترجمو ٿي وڪامجي چڪيون آهن.

مچ البوم جو مشهور ڪتاب **Tuesdays with Morrie** سال 1997ع ۾ ڇپيو. انگريزيءَ ۾ لکيل هن ڪتاب جي موضوع کي ٽن ادبي صنفن، سوانح حيات، فلاسيفيڪل ناول ۽ ياداشتنامو ۾ ورهائي سگهجي ٿو. يعني هڪ ئي وقت ۾ اهو ڪتاب ناول، سوانح حيات ۽ ياداشتنامو آهي. ڏيڍ ڪروڙ ڪاپين

جي رڪارڊ وڪري ڪانپوءِ سن 2000ع ۾ ’نيويارڪ ٽائمز‘ طرفان بهترين ڪتاب قرار ڏنو ويو.

ڪتاب بابت مختصر لفظن ۾ ٻڌائجي ته موري نالي شخص پروفيسر آهي. موت جي بستري تي ستل اهو پوڙهو ۽ بيمار انسان، جنهن لاءِ ڊاڪٽرن جو چوڻ آهي ته هو ڪنهن به وقت مري سگهي ٿو. ڪهاڻي جو ٻيو ڪردار مچ البوم پاڻ آهي، جيڪو هڪ ڪامياب اسپورٽس جرنلسٽ طور سڃاتو وڃي ٿو. قصو ڪجھ هن ريت شروع ٿئي ٿو ته مچ البوم، هڪ گهٽ ڳالهائو ۽ پڙهائي ۾ نارمل قسم جو شاگرد آهي. امتحانن جي نتيجي واري ڏينهن جڏهن هو پنهنجي استاد پروفيسر موري کان موڪلائڻ وڃي ٿو ۽ پنهنجي والدين جي ملاقات ان سان ڪرائي ٿو ته پروفيسر موري، هن جي تمام گهڻي تعريف ڪري ٿو ۽ سندس والدين کي ٻڌائي ته هنن جو پٽ تمام گهڻو ذهين آهي، هڪ ڏينهن هو سندن نالو روشن ڪندو. اهڙي ريت هو واعدو ڪري موڪلائين ٿا ته ملندا رهندا، پر اهو واعدو ڪجھ مهينن ۾ وسريو وڃي.

مچ البوم جي زندگي تمام گهڻي مصروف ٿي وڃي ٿي. هو واقعي به ڪاميابي جا ڏاڪا تيزي سان چڙهندو رهي ٿو. هڪ ڏينهن ٽي.ويءَ تي هو پروفيسر موري جي بيماري جو ٻڌي ٿو. مچ البوم، ڪنهن طريقي سان استاد وٽ پهچي ٿو. اهي طئه ڪن ٿا ته هر اڱاري تي پاڻ ۾ ملندا. هاڻي هو هر اڱاري جي ڏينهن پاڻ ۾ ملڻ لڳن ٿا. مچ البوم کي پروفيسر موري جون ڳالهيون زندگي ۽ سچائي جو آئينو لڳن ٿيون. هڪ مرندڙ ماڻهو جون اميدن سان ڀرپور ڳالهيون. ان وچ ۾ مچ البوم، اخبارن ۾ ڪالم لکي پروفيسر جون ڳالهيون عام ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش پڻ ڪري ٿو. ساڳي وقت مختلف ٽي.وي چينلز تي به پروفيسر موري جا سچا گفتا تمام گهڻي مشهوري ماڻين ٿا. هو اهو پڻ طئه ڪن ٿا ته پروفيسر جي سچين ڳالهين کي گڏ ڪري هڪ ڪتاب ڇپرايو ويندو.

ڪتاب ۾ ڇا ٻڌايل يا سمجهايل آهي؟ ’پروفيسر موري ۽ مان‘ سچن واقعن تي ٻڌل هڪ ڪتاب آهي. جنهن ۾ پروفيسر موري شووارٽز سان هن جي شاگرد ۽ صحافي مچ البوم جون ڪچهريون لکيون ويون آهن. ڇاڪاڻ ته مچ البوم کي اڱاري جي ڏينهن واندڪائي ملي ٿي، سو هر اڱاري تي پنهنجي استاد سان ملڻ اچي ٿو. ڪچهرين ۾ هو پنهنجي شاگرد کي زندگيءَ جي ڪڙين ۽ تلخ حقيقتن کان آگاهه ڪري ٿو. ساڳي وقت درست رستي تي هلڻ جي نصيحت پڻ ڪندو رهي ٿو.

پروفيسر موري جي ڳالهين ۾ سچائي ۽ خلوص ان ڪري به آهي جو هڪ خطرناڪ بيماريءَ ۾ مبتلا آهي. هن بيماريءَ ۾ انسان جو تنتي سرشتو متاثر ٿيندو آهي آهي ۽ وقت گذرڻ سان گڏ انسان جو جسم مفلوج ٿيندو ويندو آهي. درجي به درجي اهڙيون پوڳنائون انسان کي سچائي طرف وٺي وڃن ٿيون، ان ڪري پروفيسر موري جو هر گفتو اهڙي آفاقي سچائي تي ٻڌل آهي، جنهن کي هر پڙهندڙ تمام گهڻو ساراهيو. پروفيسر ۽ ان جي شاگرد وچ ۾ چوڏهن اڱارن جي ملاقات ۾ زندگيءَ جا اهي سڀ پاسا نظر اچن ٿا، جيڪي معمول جي زندگيءَ ۾ انسان ڏسي ناهي سگهندو. حقيقت ۾ هي قصو زندگيءَ بابت ڪوڙ سچاين، تلخ حقيقتن، بيماريءَ جا عذاب، محتاجي، ۽ انهن تڪليفن هوندي به سهپ ۽ صبر، اميد ۽ ساٿ جي واٽ نه ڇڏڻ جو هڪ لازوال داستان جيان آهي. جنهن ۾ مچ البوم جي بيان ڪرڻ طريقو به خوب آهي.

ميموئر جا ڪردار: هن ميوئير ٽائيپ ناول ۾ مک ڪردار پروفيسر موري ۽ ان جي شاگرد مچ جا آهن. باقي ڪردارن ۾ پروفيسر جي زال شارلٽ، مچ جي گهرواري جينائن ٽي وي چينل اي بي سي جي شو 'نائٽ لائين' جو ميزبان ٽِڊ ڪوپل، پروفيسر جي خدمت ڪندڙ نرسون، مچ جو ڀاءُ، جنهن دليريءَ سان ڪينسر سان جنگ جوٽي آهي، ۽ ٻيا ڪجهه ڪردار آهن.

هتي اصل ڪتاب مان هڪ ٽڪرو ۽ ان جو ترجمو پيش ڪجي ٿو، جنهن کي پڙهي هن شاندار لکٽيءَ ۽ ترجمي لاءِ راءِ جوڙي سگهجي ٿي.

Original:

"I've picked a place to be buried."

Where is that?

"Not for from here. On a hill, beneath a tree, over locking a pond. Very serene. A good place to think."

Are you planning on thinking there?

"I'm planning on being that there."

He chuckles. I chuckle.

"will you visit?" Visit.

"Just come and talk. Make it a Tuesday. You always come on Tuesday."

We're Tuesday people.

"Right. Tuesday people. Come to talk, then?"

He has grown so weak, so fast.

"Look at me." He says.

I'm looking.

"You'll come to my grave? To tell me your problems?"

My problems?

"Yes."

And you'll give me answers?

"I'll give you what I can. Don't always?"

I picture his grave, on hill, overlooking the pond, some little nine-foot piece of earth where they will place him, cove him with dirt, put a stone on top. May be in a few weeks? May be in few days? I see myself sitting there alone, arms across my knees, staring in to space.

It won't be the same, I say, not being too able to hear you talk.

"Ahhh, talk......"

He closes his eyes and smiles.

"Tell you what. After I'm dead, you talk. And I'll listen."

ترجمو:

"مان پنهنجي دفن ٿيڻ جي جڳهه ڏسي چڏي آهي." "ڪٿي؟"

"هتان گهڻو پري ناهي. هڪ پهاڙ تي، هڪ وڻ جي هيٺان، جتان هڪ تلاءُ به نظر ٿو اچي. پرسڪون جاءِ. سوچ ۽ فڪر لاءِ هڪ بهترين جاءِ."

"ڇا توهان سچ ۾ ان جاءِ جي باري ۾ سوچيو پيا؟"

"مان مرڻ کانپوءِ ان جاءِ تي آرام ڪرڻ جو پيو سوچيان."

هن ڪليو، مان به کلي ڏنو.

"ڇا تون منهنجي قبر تي ايندين؟"

"قبر تي؟"

"اچجان، اچي ڳالهيون ڪجانءِ، اڳاري واري ڏينهن تي اچجان. تون سدائين اڳاري واري ڏينهن ايندو آهين."

"اسان اڳاري جي ڏينهن وارا ماڻهو آهيون."

"بلڪل، اڳاري جي ڏينهن وارا ماڻهو. مونسان ڳالهيون ڪرڻ ايندي نه؟"

هو تمام جلد ڪمزور ٿي ويو هو.

”مون ڏانهن ڏس.“

”ڏسان پيو.“

”تون منهنجي قبر تي ايندين پنهنجي مسئلن جي چاڻ ڏيڻ؟“

”منهنجا مسئلا؟“

”ها“

”توهان جواب ڏيندؤ؟“

”جيترو ڏئي سگهيس اوترو ضرور ڏيندس؟ ڇا مان توکي سدائين جواب ناهي ڏنو؟“

مان هن جي قبر جو تصور ڪيو، جيڪا هڪ پهاڙ تي واقع هئي، جتان هڪ تلاءُ به نظر پيو اچي. وڏ ۾ وڏ زمين جو نون فوٽن جو ٽڪرو، جتي ڪيس دفن ڪيو ويندو، مٿس مٽي وڌي ويندي ۽ پٿر جو هڪ ڪتبو لڳايو ويندو، شايد چند هفتن ڪانپوءِ يا وري چند ڏينهن ۾. مان تصور ڪيو ته اتي اڪيلو ويٺو آهيان، منهنجا هٿ گوڏن تي رکيل آهن ۽ نگاهه پولارن ۾ ڪتل آهي.

”حالات ساڳيا نه هوندا.“ مون ڳالهايون. ”شايد مان توهان کي ڳالهائيندي نه ٻڌي سگهان.“

هن اکيون بند ڪري مرڪي ڏنو.

”پوءِ پيلا ائين ڪنداسين، جڏهن مان مري وڃان ته تون ڳالهائجان------- مان ٻُڌندس.“

نتيجو:

- هڪ ٻوليءَ جو مواد، ڪنهن ٻي ٻوليءَ ۾ آڻڻ کي ترجمو چئجي ٿو.
- ترجمي جي تاريخ، انساني ارتقا ۽ اتهاس سان گڏ آهي.
- ترجمي جو مطلب، ڪنهن به ٻوليءَ جي ڪلام جو مقصد ٻي ٻوليءَ ۾ وضاحت سان بيان ڪرڻ آهي.
- ترجمي جو بنيادي ڪارڻ معلوماتي ۽ ٻن تهذيبن کي ويجهو آڻڻ آهي.
- ترجمي تي تحقيق ڪندڙن ان کي فن قرار ڏئي اصول ۽ طريقا طئي ڪيا آهن.
- ترجمي جا ڪيترائي قسم آهن
- ترجمي تي تمام گهڻي ڪم ڪرڻ باوجود ان سان مسئلا رهن ٿا.
- دنيا جي ٻين ٻولين جيان سنڌيءَ ۾ به ڪيترائي ترجما ڪيا ويا آهن.
- قربان چنا جو ترجمو ’پروفيسر موري ۽ مان‘ ترجمي جي معيارن تي پورو لهي ٿو.

حوالا:

1. آگرو، غلام رباني (2001) ’قرآن شريف جا ترجما ۽ جتوئي صاحب وارو انگريزي ترجمو‘.
2. اصل ڪم .(La Manière de bien traduire d’une langue en autre): پيرس: ليڪ.
3. ايڊيٽر: نفيس احمد شيخ، ٽماهي مهراڻ. 1 (51)، ص: 41- 86. ڄامشورو: سنڌي ادبي بورڊ.
4. بلوچ، نبي بخش، ڊاڪٽر. (1981) جامع سنڌي لغات، جلد- 2- ڄامشورو: سنڌي ادبي بورڊ.
5. پليجو، رسول بخش (1960) ’ادب ۾ ترجمن جي اهميت.‘ ايڊيٽر:غلام محمد گرامي، ٽماهي مهراڻ. 1 ۽ 2 (9)، ص: 136- 140. ڄامشورو: سنڌي ادبي بورڊ
6. جوکيو، ڊاڪٽر الطاف. (2015ع). ’ترجمي جو فن ۽ سنڌي ادب ۾ ترجمو ٿيل علم و ادب جو مطالعو.‘ بلاگ.
7. حريری، پروفيسر غلام احمد. (1999ع). تاريخ تفسير و مفسرين. فيصل آباد: ملک سنز پبلشرز، کارخانہ بازار.
8. ڊوليت، اِ. (1540). هڪ ٻوليءَ مان ٻي ٻوليءَ ۾ صحيح نموني ترجمو ڪرڻ جو طريقو
9. رئيس، ڈاکٹر قمر. 1974ع. ترجمہ کا فن اور روایت. دہلی: تاج پبلشنگ ہاؤس، مٹیا محل، جامع مسجد.
10. سليم، ڈاکٹر آغا قزلباش. (1989ع). مغرب کے انشائیے. لاہور: مکتبہ فکرو خیال‘ ۱۷۲ ستلج بلاک علامہ اقبال ٹاؤن.
11. شاہد حميد (ممتاز مترجم سے انٹرویو‘ روزنامہ ایکسپریس سرگودھا.
12. صالحہ، ڈاکٹر عبد الحکیم شریف. (1987ع). قرآن مجید کے اردو تراجم. کراچی: قدیمی کتب خانہ، آرام باغ.
13. ’ترجمے کے اصول‘ ترجمہ روایت اور فن مرتب باقر حسین سید، مقتدرہ قومی زبان اسلام آباد.
14. ’گر ترجمے سے فائدہ اخفائے حال‘ مشمولہ مجموعہ، محمد حسن عسکری، سنگ میل پبلی کیشنز لاہور.
15. ميمڻ، ڊاڪٽر پروين موسی. (2013ع). ’ترجمي جي فن جو تعارف: اهميت، افاديت‘. ايڊيٽر: ثمينہ ميمڻ، ٽماهي مهراڻ. ڄامشورو: سنڌي ادبي بورڊ.
16. On the way of translating well from one language into another by Etienne Dolet Published in 1540, Coated: by Andre Lefevere.
17. Translation History of Culture, by Routledge Published 1992.
18. Alexander Faser Tytler, Essay on the Principles of Translation, Translation History and Culture, (A Source Book) Edited by, Andre Lefevere, Published 1992.
19. Jean-Poul vinay and Jean Darbelnet, A Methodology for Translation, Translated by Jean C. Sager and M.g. Hamel, the Translation studies Reader, London New York.